

Dr hab. Wiesław Gumuła, Prof. UJ
Instytut Socjologii
Uniwersytet Jagielloński
Ul. Grodzka 52
31-044 Kraków
wieslaw.gumula@uj.edu.pl
Telefon: 693 677 719

Kraków, 10.11.2020.

Recenzja

rozprawy doktorskiej Pani mgr Joanny Dyrdy-Muskus z zakresu nauk socjologicznych pt. „Kapitał społeczny w sieci klastra gospodarczego na przykładzie Wschodniego Klastra Komunalnego”

W rozprawie „Kapitał społeczny w sieci klastra gospodarczego na przykładzie „Wschodniego Klastra Komunalnego” doktorantka szuka odpowiedzi na pytanie o funkcjonowanie szczególnego rodzaju organizacji gospodarczych jakimi są klastry. Znaczną część rozprawy (bo około 2/3 objętości) zajmują rozważania o charakterze teoretycznym i metodologicznym. Natomiast analizy zawarte w ostatnich dwóch rozdziałach stanowią ilustrującą tych bardziej ogólnych analiz i dotyczą Wschodniego Klastra Komunalnego.

Doktorantka formułuje kilkanaście pytań badawczych. Dotyczą one między innymi: (a) genezy klastra, mechanizmów jego powstawania, przesłanek, którymi kierują się różnorodne podmioty, wchodząc w sieci wzajemnych relacji w ramach klastra; (b) obszarów i sposobów wykorzystywania klastra przez podmioty, które są jego członkami; (c) struktur sieciowych, których uczestnikami są te podmioty; (d) oddziaływania klastra jako pewnej całości na poszczególne podmioty; (e) kształtowania się różnorodnych relacji pomiędzy podmiotami, będącymi uczestnikami klastra: między innymi relacji opartych na współpracy, konkurencji, dominacji, partnerstwie; (f) kapitału społecznego, którym dysponuje klastrer jako ustrukturalizowany system; (g) mechanizmów powstawania, cech oraz sposobów wykorzystania kapitału społecznego w obrębie klastra; (h) miejsca klastra w otoczeniu gospodarczym i społecznym. Doktorantka stawia sobie zatem ambitne zadanie, które polega na wszechstronnej analizie klastra oraz jego uczestników.

Doktorantka posługuje się bogatą literaturą przedmiotu, danymi statystycznymi, wynikami własnych badań oraz innymi źródłami, które – razem wzięte – w pełni wystarczają do rozwiązania problemów badawczych, będących przedmiotem monografii. Ważnym źródłem informacji są również, jak pisze doktorantka, jej własne doświadczenia i obserwacje, wyniesione z administrowania klastrem.

Centralnymi pojęciami modelu teoretycznego, którym posługuje się doktorantka, analizując funkcjonowanie klastra, są pojęcia struktur sieciowych oraz kapitału społecznego. Ważne miejsce zarówno w rozważaniach teoretycznych, jak i w ich aplikacji do analizy Wschodniego Klastra Komunalnego, zajmuje właśnie zagadnienie zależności pomiędzy strukturami sieciowymi oraz kapitałem społecznym, którym dysponuje klastr.

Doktorantka przedstawia różne podejścia do definiowania klastra. Najbliższa jest dla niej taka perspektywa, w której klastr jest ujmowany jako złożony system składający się z wielu podmiotów, którego spoiwem są struktury o sieciowym charakterze. O naturze klastra w pewnym stopniu decyduje charakter podmiotów jego skład wchodzących. W związku z tym autorka wykazuje, że np. z punktu widzenia powstawania innowacji ważne jest, aby klastr skupiał trzy rodzaje podmiotów, to jest podmioty funkcjonujące w przemyśle, władzach publicznych oraz nauce. Ale w jeszcze większym stopniu o tożsamości klastra decyduje charakter powiązań pomiędzy tymi podmiotami. W związku z tym autorka w pewnym miejscu formułuje tezę, że klastr jest siecią. W ten sposób akcentuje, że sieciowa struktura jest cechą dystynktywną klastra, która go odróżnia od innych układów społeczno-organizacyjnych. Pisze: „sieć i usieciowienie wzajemnych relacji są atrybutami konstytuującymi podmiot, jakim jest klastr”. Przy tym jest to sieć, która przyjmuje specyficzną formę instytucjonalną, prawną i organizacyjną, która odróżnia ją od innych układów sieciowych.

Doktorantka przeznaczca cały rozdział na prezentację dorobku socjologii oraz teorii organizacji, jeżeli idzie o struktury sieciowe. Charakteryzuje również różnorodne metody, techniki i narzędzia do badania sieci. Wylicza różne mierniki sieci. Opisuje sposoby wykorzystania grafów do analizy struktur sieciowych. Powiedziałbym, że rozdział ów jest raczej wykładem na temat właściwości sieci oraz sposobów ich badania, niż samodzielnym studium. Z jednej strony dokumentuje on erudycję autorki. Natomiast z drugiej strony przesłania samą autorkę, ponieważ niewiele jest w nim refleksji na temat stosunku autorki do przedstawianych poglądów. Niemniej jednak prezentacje przedstawione w tym rozdziale bronią się, ponieważ niektóre z omówień są wykorzystane w empirycznej części rozprawy.

Postrzeganie klastra z perspektywy teorii sieci wprost implikuje skupienie uwagi doktorantki na kapitale społecznym, który (z definicji) lokuje się w strukturach sieciowych.

Tym zagadnieniom poświęcony jest rozdział czwarty. I znowu znaczna część rozdziału ma charakter wykładu na temat różnorodnych definicji i teorii kapitału społecznego, jak gdyby to była rozprawa na ten właśnie temat, a przecież tytuł rozprawy wprost obliguje na analizę kapitału społecznego w klastrach. Chociaż analiza jest prowadzona poprawnie – co warto podkreślić – to ma się wrażenie, że autor pisze pracę z zakresu historii myśli społecznej na temat, który został wielokrotnie już omówiony i przeanalizowany. Jakkolwiek również ten rozdział jest „przegadany”, to broni się on dzięki temu, że doktorantka mocno podkreśla takie rozumienie kapitału społecznego, które go lokuje w strukturze relacji międzyludzkich oraz relacji pomiędzy podmiotami instytucjonalnymi. Jest to istotne z punktu widzenia klastra definiowanego jako specyficzna struktura sieciowa. Ważnym składnikiem tak rozumianego kapitału społecznego jest zaufanie. Zaufanie owocuje różnymi pożytkami dla uczestników sieci, co autorka wywodzi, posługując się licznymi poglądami z zakresu socjologii i ekonomii. Szkoda, że są to prezentacje poglądów cudzych, a znowu brak jest jej własnego wkładu. Niemniej jednak dokonany przez nią wybór pomiędzy różnymi koncepcjami należy docenić ze względu na późniejszą przydatność do analizy struktur sieciowych klastra z perspektywy drzemiącego w nich i niekiedy aktywizującego się kapitału społecznego. Autorka docenia również znaczenie wszystkich rodzajów spoiwa, które konstytuuje świat relacji brzemiennej kapitałem społecznym. Jest to spoiwo o charakterze symbolicznym, normatywnym i interakcyjnym. Dzięki temu przestaje razić przeładowanie rozprawy prezentacjami różnych poglądów o kapitale społecznym. Wyraźnie widać zamysł doktorantki, który polega na uwydatnieniu znaczenia relacji, które w przypadku klastra układają się w struktury sieciowe.

Trzeba docenić, że autorce udało się przekonywująco i logicznie wykazać na etapie analiz teoretycznych, że wielkość potencjału kapitału społecznego zależy od charakteru sieci. Wywodzi również z teoretycznych analiz hipotezę, że kapitał społeczny wpływa na funkcjonowanie całego klastra, a także poszczególnych podmiotów, które są jego członkami. Dotyczy to zarówno kapitału, który powstaje w relacjach pomiędzy uczestnikami klastra, jak i tego, który uobecnia się wewnątrz poszczególnych przedsiębiorstw. Ważne i potrzebne z punktu widzenia problemów rozwiązywanych w rozprawie są również jej rozważania o mierzeniu kapitału społecznego w sieci.

Kolejny rozdział dotyczy – jak to określa – identyfikacji Wschodniego Klastra Komunalnego (WKK). Doktorantka rozpoczyna przedstawienie klastra od omówienia jego powstania oraz późniejszych przekształceń. Klaster rozpoczął swoją działalność w 2011 roku w ramach formuły prawnej porozumienia. Potem uległ przekształceniu w stowarzyszenie. Z biegiem czasu rosła liczba jego członków. W klastrze daje się identyfikować kilka typów

członków. Po pierwsze, są to podmioty ze sfery gospodarki, głównie przedsiębiorstwa gospodarki komunalnej oraz firmy prywatne. Przedmiotem działalności podmiotów gospodarczych jest w większości przypadków gospodarka odpadami. Po drugie, są to jednostki samorządu terytorialnego. Po trzecie, są to uczelnie. Po czwarte, są instytucje tzw. trzeciego sektora (NGO). Zdecydowana większość podmiotów ma swoje siedziby na terenie województwa podkarpackiego, lubelskiego oraz świętokrzyskiego

Doktorantka dokonuje oceny, w jakim stopniu Wschodni Klaster Komunalny spełnia definicyjne kryteria klastra. Wykorzystuje w tym celu definicję M. Portera i stwierdziła, że WKK spełnia je w wysokim stopniu. Również w wymiarze organizacyjnym WKK posiada cechy przepisane klastrom. Dotyczy to między innymi: (a) celów i zadań organizacyjnych; (b) zdefiniowania docelowych podmiotów, które są klientami lub kooperantami; (c) w marę jednorodnych podstawowych obszarów aktywności; (d) zdefiniowania działań operacyjnych, które prowadzą do realizacji celów i zadań. WKK ma zdefiniowaną strategię, typową dla tego typu organizacji.

Ostatni rozdział zawiera analizę wyników badań przy zastosowaniu kwestionariusza ankiety. Warto tu wspomnieć, że doktorantka określa go jako kwestionariusz wywiadu, a także zapowiada w metodologicznej części rozprawy, że posługuje się wywiadem. Niemniej jednak jest to kwestionariusz ankiety. Zdecydowana większość pytań ma zamknięty charakter i są typowe dla ankiet. Nie jest moim zamierzaniem dyskredytować ankiety jako źródło danych. W dodatku kwestionariusz opracowanej przez autorkę ankiety spełnia metodologiczne standardy i wystarcza do zebrania materiałów niezbędnych do rozwiązania problemu badawczego. Niemniej jednak należy precyzyjnie określać wykorzystane narzędzia badawcze, aby nie wprowadzić w błąd czytelnika. W rozdziale tym doktorantka zupełnie śladowo wykorzystuje swoje doświadczenie i materiały zebrane przy pomocy obserwacji uczestniczącej, chociaż wcześniej pisała, że są to ważne źródła informacji.

Doktorantka skupia się na analizie struktur sieciowych w obrębie klastra. Wychodząc od liczby członków, stwierdza, że istnieje 153 możliwe powiązania pomiędzy uczestnikami klastra. To jest pewien strukturalny potencjał, który w różnym stopniu może się aktywizować. Następnie analizuje właściwości faktycznie konstytuującej się sieci w efekcie aktywności podmiotów, które wchodzi w skład klastra.

Doktorantka rozpoczyna analizę uzyskanych danych od charakterystyki gęstości sieci. Dochodzi przy tym do licznych i ważnych poznawczych rezultatów badawczych: (a) według kryterium częstotliwości kontaktów – dominują kontakty nieregularne; (b) niektóre podmioty, które doktorantka identyfikuje, charakteryzują się wysokim poziomem regularności kontaktów;

(c) według kryterium zasad współpracy – dominuje zdecydowanie gotowość do podejmowania kontaktów ustanowionych na zasadach komercyjnych przy jednoczesnym unikaniu kontaktów niekomercyjnych; (d) według kryterium efektów współpracy – uczestnicy podejmują współpracę, kierując się zarówno przyszłymi efektami finansowymi, jak i niefinansowymi. Doktorantka analizuje również wskazywane przez członków klastra różnorodne bariery, które utrudniają nawiązywanie kontaktów.

Obszerna część rozdziału zawiera analizy stopnia, w jakim klastr spełnia różnorodne oczekiwania jego członków. Doktorantka dochodzi tutaj do interesujących i licznych wniosków. Wymienię kilka z nich. Najwyższe (100%) spełnienie oczekiwań dotyczy wpisywania się podmiotu w modę na klastry. Jest się po prostu „trendy”. Wysoki poziom spełnienia oczekiwań dotyczy również zbytu usług komunalnych (90,76%) oraz dostępu do usług badawczych (86,30%). Inne oczekiwania są realizowane w stopniu średnim lub małym. Na przykład wspólne projekty są realizowane w stopniu niewielkim. Okazuje się, że w najmniejszym stopniu zostały spełnione oczekiwania, jeżeli idzie o realizację projektów innowacyjnych. A więc w tym obszarze klastr nie wygenerował odpowiedniego kapitału społecznego, który mógłby być wykorzystany przez uczestników sieci.

Doktoranta bada również pozycje poszczególnych podmiotów w strukturze sieciowej. Miernikiem pozycji są wskazania respondentów na podmioty, które mają największy wpływ na osiągnięcia respondentów w dwunastu obszarach działalności uczestników klastra. Są to między innymi następujące obszary: wzrost dostępności do funduszy, wzrost przychodów przedsiębiorstwa, usprawnienie organizacji pracy, dostęp do nowych technologii, wprowadzenie innowacji i inne. Okazuje się, że w zależności od obszaru inne podmioty są wskazywane jako wpływowi partnerzy w osiąganiu celów, do który zmierzają poszczególni członkowie klastra. Przy tym klastr jako całość sprzyja między innymi budowie silnej marki, pozyskiwaniu funduszy, intensyfikacji działań promocyjnych, obniżeniu kosztów działalności. Na przykład współpraca z uczelniami sprzyja wprowadzaniu innowacji. Klastr przynosi największe korzyści podmiotom funkcjonującym w gospodarce, to jest przedsiębiorstwom komunalnym i prywatnym.

Chciałbym podkreślić bardzo dobre wykorzystanie przez doktorantkę tej części rozważań, które zawiera rozdział teoretyczny o strukturach sieciowych, do analizy wyników badań ankietowych pod kątem identyfikacji potencjalnych i aktualizujących się sieci Wschodniego Klastra Komunalnego. Analizy te dokumentują sprawność doktorantki w samodzielnym prowadzeniu pracy naukowej. Poza tym wyniki analiz stanowią ważny wkład w poszerzanie wiedzy na temat struktur sieciowych, które powstają w obrębie klastra.

Natomiast słabą stroną pracy jest niewiele analiz, które pokazywałyby, jak owe zidentyfikowane w WKK struktury sieciowe wpływają na poziom kapitału społecznego w klastrze. Minimalnie zostały zamarkowane wyjaśnienia i interpretacje, które odpowiadałyby na pytanie, dlaczego jedne podmioty realizują swoje wcześniejsze oczekiwania wobec klastra i efektywnie korzystają z zasobów kapitału społecznego, który tkwi w klastrze, a inne nie. Oczywiście, doktorantka wymienia różne bariery oraz czynniki sprzyjające, które mogą mieć znaczenie dla poziomu i sposobu wykorzystania klastra przez poszczególnych jego członków. Czyni to jednak oszczędnie, w formie hasłowych wyliczeń lub wskazań. Przy tym stanowczo za mało jest wyjaśnień, które wskazują bezpośrednio lub pośrednio na kapitał społeczny. Zazwyczaj mają one charakter jednozdaniowych napomknień. Za mało jest powiedziec, że na przykład za poziom sukcesu lub jego brak odpowiada częstotliwość kontaktów (które są albo regularne, albo sporadyczne). Należało rozwinąć te tezę. Deficyt szerszej interpretacji wyników badań z perspektywy kapitału społecznego jest tym bardziej widoczny, że doktoranta poświęciła wcześniej obszerny rozdział teoretyczny kapitałowi społecznemu oraz jego sieciowym uwarunkowaniom. Za mało jest refleksji na temat tego związku w oparciu o badania Wschodniego Klastra Komunalnego.

Przede wszystkim brak jest odpowiedzi na pytanie, dlaczego klaster został postawiony w 2017 roku w stan likwidacji. Nawiasem mówiąc, ta informacja powinna była znaleźć się na początku pracy lub w opisie klastra w rozdziale piątym. Pojawia się natomiast jedynie krótka wzmianka na ten temat w zakończeniu rozprawy. Autorka pisze w zakończeniu, że: (a) WKK był klastrem niedojrzałym; (b) członkowie nie wykorzystali jego potencjału; (c) zwłaszcza małe firmy, samorządy oraz stowarzyszenia, będące członkami klastra, mało dawały na rzecz klastra, a zarazem mało od niego chciały. Są to lakoniczne tezy, które rzeczywiście odnoszą się do różnych aspektów kapitału społecznego. Nie są wszakże rozwijane w głównym tekście. Pojawia się więc pytanie, czy aby nie umknął uwadze autorki istotny wątek, którego zapowiedź znajduje się w tytule rozprawy. Jest to kwestia jakości kapitału społecznego, który był ulokowany w sieci Wschodniego Klastra Komunalnego. Niewiele z tekstu rozprawy zapowiadało taki finał WKK, o którym dowiadujemy się w zakończeniu rozprawy. Autorka eksponowała raczej mocne niż słabe strony potencjału zawartego w sieciach w ogóle, a także w sieci Wschodniego Klastra Komunalnego.

Na zakończenie chciałbym skomentować warsztat pisanie rozprawy doktorskiej, którym posłużyła się doktorantka. Struktura pracy jest logiczna i przejrzysta. Autorka z dużą swobodą wykorzystuje teorię grafów do analizy powiązań sieciowych pomiędzy członkami klastra. Grafy są przedstawiane w sposób poprawny pod względem formalnym i cechują się dużymi

walorami estetycznymi. Odsyłacze i bibliografia spełniają wysokie standardy formalne. Razić natomiast mogą niezręczności stylistyczne, nadmiar równoważników zdaniowych w miejscach, w których wskazane było posługiwanie się rozwiniętymi zdaniami, a także przeładowanie terminologią socjologiczną, zwłaszcza w pierwszych dwóch rozdziałach, co sprawia, że autorka niekiedy ociera się o żargon socjologiczny. Posługiwanie się zdyscyplinowanym językiem naukowym jest sprawą absolutnie oczywistą. Chodzi wszakże o to, aby nie przeładowywać go terminami, które wykraczają poza model pojęciowy, określający ramy badanego przedmiotu.

Konkluzja

Podsumowując recenzję, chciałbym podkreślić, że oceniam rozprawę pozytywnie. Mocne strony zdecydowanie biorą górę na przedstawionymi wyżej mankamentami. Po pierwsze, doktorantka dokonała trafnego wyboru perspektywy teoretycznej, w ramach której rozwiązuje postawiony problem badawczy. Znakomicie scharakteryzowała tę perspektywę, wykazując się posiadaniem rozległej wiedzy teoretycznej w zakresie nauk socjologicznych. Po drugie, rozprawa dokumentuje umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej przez doktorantkę. Dotyczy to operacjonalizacji problemu badawczego, doboru wskaźników i mierników, konstrukcji narzędzia badawczego, analizy uzyskanych wyników pod względem ilościowym oraz jakościowym. Po trzecie, doktorantka zidentyfikowała wiele procesów, które stanowią o specyfice funkcjonowania klastra. Znaczna część rezultatów badawczych cechuje się oryginalnością i poszerza wiedzę socjologiczną na ten temat.

Uwzględniając jednoznacznie pozytywną ocenę rozprawy, wnioskuję o przyjęcie dysertacji doktorskiej przedstawionej przez Panią Joannę Dyrkę-Muskus oraz o dopuszczenie doktorantki do dalszych etapów procedury w przewodzie doktorskim.

Wiesław Gumaś

Recenzja

Dr hab. Wiesław Gumuła, Prof. UJ
Instytut Socjologii
Uniwersytet Jagielloński
Ul. Grodzka 52
31-044 Kraków
wieslaw.gumula@uj.edu.pl
Telefon: 693 677 719

Kraków, 15.04.2021.

Recenzja

rozprawy doktorskiej Pani mgr Joanny Dyrdy-Muskus z zakresu nauk socjologicznych pt. „Kapitał społeczny w sieci klastra gospodarczego na przykładzie Wschodniego Klastra Komunalnego”

W rozprawie „Kapitał społeczny w sieci klastra gospodarczego na przykładzie „Wschodniego Klastra Komunalnego” doktorantka szuka odpowiedzi na pytanie o funkcjonowanie szczególnego rodzaju organizacji gospodarczych jakimi są klastry. Znaczną część rozprawy zajmują rozważania o charakterze teoretycznym i metodologicznym. Natomiast analizy zawarte w ostatnich dwóch rozdziałach stanowią ilustrację tych bardziej ogólnych analiz i dotyczą Wschodniego Klastra Komunalnego.

Doktorantka formułuje kilkanaście pytań badawczych. Dotyczą one między innymi: (a) genezy klastra, mechanizmów jego powstawania, przesłanek, którymi kierują się różnorodne podmioty, wchodząc w sieci wzajemnych relacji w ramach klastra; (b) obszarów i sposobów wykorzystywania klastra przez podmioty, które są jego członkami; (c) struktur sieciowych, których uczestnikami są te podmioty; (d) oddziaływania klastra jako pewnej całości na poszczególne podmioty; (e) kształtowania się różnorodnych relacji pomiędzy podmiotami, będącymi uczestnikami klastra: między innymi relacji opartych na współpracy, konkurencji, dominacji, partnerstwie; (f) kapitału społecznego, którym dysponuje klastery jako ustrukturalizowany system; (g) mechanizmów powstawania, cech oraz sposobów wykorzystania kapitału społecznego w obrębie klastra; (h) miejsca klastra w otoczeniu gospodarczym i społecznym. Doktorantka stawia sobie zatem ambitne zadanie, które polega na wszechstronnej analizie klastra oraz jego uczestników.

Doktorantka posługuje się bogatą literaturą przedmiotu, danymi statystycznymi, wynikami własnych badań oraz innymi źródłami, które – razem wzięte – w pełni wystarczają do rozwiązania problemów badawczych, będących przedmiotem monografii. Ważnym źródłem informacji są również, jak pisze doktorantka, jej własne doświadczenia i obserwacje, wyniesione z administrowania klastrem.

Centralnymi pojęciami modelu teoretycznego, którym posługuje się doktorantka, analizując funkcjonowanie klastra, są pojęcia struktur sieciowych oraz kapitału społecznego. Ważne miejsce zarówno w rozważaniach teoretycznych, jak i w ich aplikacji do analizy Wschodniego Klastra Komunalnego, zajmuje właśnie zagadnienie zależności pomiędzy strukturami sieciowymi oraz kapitałem społecznym, którym dysponuje klastr.

Doktorantka przedstawia różne podejścia do definiowania klastra. Najbliższa jest dla niej taka perspektywa, w której klastr jest ujmowany jako złożony system składający się z wielu podmiotów, którego spoiwem są struktury o sieciowym charakterze. O naturze klastra w pewnym stopniu decyduje charakter podmiotów jego skład wchodzących. W związku z tym autorka wykazuje, że np. z punktu widzenia powstawania innowacji ważne jest, aby klastr skupiał trzy rodzaje podmiotów, to jest podmioty funkcjonujące w przemyśle, władzach publicznych oraz nauce. Ale w jeszcze większym stopniu o tożsamości klastra decyduje charakter powiązań pomiędzy tymi podmiotami. W związku z tym autorka w pewnym miejscu formułuje tezę, że klastr jest siecią. W ten sposób akcentuje, że sieciowa struktura jest cechą dystynktywną klastra, która go odróżnia od innych układów społeczno-organizacyjnych. Pisze: „sieć i usieciowienie wzajemnych relacji są atrybutami konstytuującymi podmiot, jakim jest klastr”. Przy tym jest to sieć, która przyjmuje specyficzną formę instytucjonalną, prawną i organizacyjną, która odróżnia ją od innych układów sieciowych.

Doktorantka przeznaczca cały rozdział na prezentację dorobku socjologii oraz teorii organizacji, jeżeli idzie o struktury sieciowe. Charakteryzuje również różnorodne metody, techniki i narzędzia do badania sieci. Wylicza różne mierniki sieci. Opisuje sposoby wykorzystania grafów do analizy struktur sieciowych. Prezentacje przedstawione w tym rozdziale są wykorzystane w empirycznej części rozprawy.

Postrzeganie klastra z perspektywy teorii sieci wprost implikuje skupienie uwagi doktorantki na kapitale społecznym, który (z definicji) lokuje się w strukturach sieciowych. Tym zagadnieniom poświęcony jest rozdział czwarty. Doktorantka mocno podkreśla takie rozumienie kapitału społecznego, które go lokuje w strukturze relacji międzyludzkich oraz relacji pomiędzy podmiotami instytucjonalnymi. Jest to istotne z punktu widzenia klastra definiowanego jako specyficzna struktura sieciowa. Ważnym składnikiem tak rozumianego

kapitału społecznego jest zaufanie. Zaufanie owocuje różnymi pożytkami dla uczestników sieci, co autorka wywodzi, posługując się licznymi poglądami z zakresu socjologii i ekonomii. Dokonany przez nią wybór koncepcji teoretycznych należy docenić ze względu na późniejszą przydatność do analizy struktur sieciowych klastra z perspektywy drzemiącego w nich (i niekiedy aktywizującego się) kapitału społecznego. Autorka w swoich analizach uwzględnia wszystkie rodzaje spoiwa, które konstytuuje świat relacji brzemiennych kapitałem społecznym. Jest to spoiwo o charakterze symbolicznym, normatywnym i interakcyjnym. Wyraźnie widać zamysł doktorantki, który polega na uwydatnieniu znaczenia relacji, które w przypadku klastra układają się w struktury sieciowe.

Trzeba docenić, że autorce udało się przekonywująco i logicznie wykazać na etapie analiz teoretycznych, że wielkość potencjału kapitału społecznego zależy od charakteru sieci. Wywodzi również z teoretycznych analiz hipotezę, że kapitał społeczny wpływa na funkcjonowanie całego klastra, a także poszczególnych podmiotów, które są jego członkami. Dotyczy to zarówno kapitału, który powstaje w relacjach pomiędzy uczestnikami klastra, jak i tego, który uobecnia się wewnątrz poszczególnych przedsiębiorstw. Ważne i potrzebne z punktu widzenia problemów rozwiązywanych w rozprawie są również jej rozważania o mierzeniu kapitału społecznego w sieci.

Kolejny rozdział dotyczy – jak to określa – identyfikacji Wschodniego Klastra Komunalnego (WKK). Doktorantka rozpoczyna przedstawienie klastra od omówienia jego powstania oraz późniejszych przekształceń. Klastrer rozpoczął swoją działalność w 2011 roku w ramach formuły prawnej porozumienia. Potem uległ przekształceniu w stowarzyszenie. Z biegiem czasu rosła liczba jego członków. W klastrze daje się identyfikować kilka typów członków. Po pierwsze, są to podmioty ze sfery gospodarki, głównie przedsiębiorstwa gospodarki komunalnej oraz firmy prywatne. Przedmiotem działalności podmiotów gospodarczych jest w większości przypadków gospodarka odpadami. Po drugie, są to jednostki samorządu terytorialnego. Po trzecie, są to uczelnie. Po czwarte, są instytucje tzw. trzeciego sektora (NGO). Zdecydowana większość podmiotów ma swoje siedziby na terenie województw podkarpackiego, lubelskiego oraz świętokrzyskiego

Doktorantka dokonuje oceny, w jakim stopniu Wschodni Klastr Komunalny spełnia definicyjne kryteria klastra. Wykorzystuje w tym celu definicję M. Portera i stwierdziła, że WKK spełnia je w wysokim stopniu. Również w wymiarze organizacyjnym WKK posiada cechy przepisane klastrom. Dotyczy to między innymi: (a) celów i zadań organizacyjnych; (b) zdefiniowania docelowych podmiotów, które są klientami lub kooperantami; (c) w marę jednorodnych podstawowych obszarów aktywności; (d) zdefiniowania działań operacyjnych,

które prowadzą do realizacji celów i zadań. WKK ma zdefiniowaną strategię, typową dla tego typu organizacji.

Ostatni rozdział zawiera analizę wyników badań przy zastosowaniu kwestionariusza ankiety. Kwestionariusz spełnia metodologiczne standardy i wystarcza do zebrania materiałów niezbędnych do rozwiązania problemu badawczego. W rozdziale tym doktorantka w relatywnie niewielkim stopniu wykorzystuje swoje doświadczenie i materiały zebrane przy pomocy obserwacji uczestniczącej, chociaż wcześniej pisała, że są to ważne źródła informacji.

Doktorantka skupia się na analizie struktur sieciowych w obrębie klastra. Wychodząc od liczby członków, stwierdza, że istnieje 153 możliwe powiązania pomiędzy uczestnikami klastra. To jest pewien strukturalny potencjał, który w różnym stopniu może się aktywizować. Następnie analizuje właściwości faktycznie konstytuującej się sieci w efekcie aktywności podmiotów, które wchodzi w skład klastra.

Doktorantka rozpoczyna analizę uzyskanych danych od charakterystyki gęstości sieci. Dochodzi przy tym do licznych i ważnych poznawczo rezultatów badawczych: (a) według kryterium częstotliwości kontaktów – dominują kontakty nieregularne; (b) niektóre podmioty, które doktorantka identyfikuje, charakteryzują się wysokim poziom regularności kontaktów; (c) według kryterium zasad współpracy – dominuje zdecydowanie gotowość do podejmowania kontaktów ustanowionych na zasadach komercyjnych przy jednoczesnym unikaniu kontaktów niekomercyjnych; (d) według kryterium efektów współpracy – uczestnicy podejmują współpracę, kierując się zarówno przyszlými efektami finansowymi, jak i niefinansowymi. Doktorantka analizuje również wskazywane przez członków klastra różnorodne bariery, które utrudniają nawiązywanie kontaktów.

Obszerna część rozdziału zawiera analizy stopnia, w jakim klastrer spełnia różnorodne oczekiwania jego członków. Doktorantka dochodzi tutaj do interesujących i licznych wniosków. Wymienię kilka z nich. Najwyższe (100%) spełnienie oczekiwań dotyczy wpisywania się podmiotu w modę na klastry. Jest się po prostu „trendy”. Wysoki poziom spełnienia oczekiwań dotyczy również zbytu usług komunalnych (90,76%) oraz dostępu do usług badawczych (86,30%). Inne oczekiwania są realizowane w stopniu średnim lub małym. Na przykład wspólne projekty są realizowane w stopniu niewielkim. Okazuje się, że w najmniejszym stopniu zostały spełnione oczekiwania, jeżeli idzie o realizację projektów innowacyjnych. A więc w tym obszarze klastrer nie wygenerował odpowiedniego kapitału społecznego, który mógłby być wykorzystany przez uczestników sieci.

Doktoranta bada również pozycje poszczególnych podmiotów w strukturze sieciowej. Miernikiem pozycji są wskazania respondentów na podmioty, które mają największy wpływ na

osiągnięcia respondentów w dwunastu obszarach działalności uczestników klastra. Są to między innymi następujące obszary: wzrost dostępności do funduszy, wzrost przychodów przedsiębiorstwa, usprawnienie organizacji pracy, dostęp do nowych technologii, wprowadzenie innowacji i inne. Okazuje się, że w zależności od obszaru inne podmioty są wskazywane jako wpływowi partnerzy w osiąganiu celów, do który zmierzają poszczególni członkowie klastra. Przy tym klastery jako całość sprzyja między innymi budowie silnej marki, pozyskiwaniu funduszy, intensyfikacji działań promocyjnych, obniżeniu kosztów działalności. Na przykład współpraca z uczelniami sprzyja wprowadzaniu innowacji. Klastery przynosi największe korzyści podmiotom funkcjonującym w gospodarce, to jest przedsiębiorstwom komunalnym i prywatnym.

Chciałbym podkreślić bardzo dobre wykorzystanie przez doktorantkę tej części rozważań, które zawiera rozdział teoretyczny o strukturach sieciowych, do analizy wyników badań ankietowych pod kątem identyfikacji potencjalnych i aktualizujących się sieci Wschodniego Klastra Komunalnego. Analizy te dokumentują sprawność doktorantki w samodzielnym prowadzeniu pracy naukowej. Poza tym wyniki analiz stanowią ważny wkład w poszerzanie wiedzy na temat struktur sieciowych, które powstają w obrębie klastra.

Natomiast słabą stroną pracy jest niewiele analiz, które pokazywałyby, jak owe zidentyfikowane w WKK struktury sieciowe wpływają na poziom kapitału społecznego w klastrze. Pobieżnie zostały zamarkowane wyjaśnienia i interpretacje, które odpowiadałyby na pytanie, dlaczego jedne podmioty realizują swoje wcześniejsze oczekiwania wobec klastra i efektywnie korzystają z zasobów kapitału społecznego, który tkwi w klastrze, a inne nie. Oczywiście, doktorantka wymienia różne bariery oraz czynniki sprzyjające, które mogą mieć znaczenie dla poziomu i sposobu wykorzystania klastra przez poszczególnych jego członków. Czyni to jednak oszczędnie, w formie hasłowych wyliczeń lub wskazań.

Autorka pisze, że: (a) WKK był klastrem niedojrzałym; (b) członkowie nie wykorzystali jego potencjału; (c) zwłaszcza małe firmy, samorządy oraz stowarzyszenia, będące członkami klastra, mało dawały na rzecz klastra, a zarazem mało od niego chciały. Wskazane byłoby jednak udzielenie bardziej rozwiniętej odpowiedzi na pytanie, dlaczego klastery zostały postawione w 2017 roku w stan likwidacji. Jest to kwestia jakości kapitału społecznego, który był ulokowany w sieci Wschodniego Klastra Komunalnego. W rozprawie autorka poświęca więcej uwagi mocnym (aniżeli słabym) stronom potencjału zawartego w sieciach w ogóle, a także w sieci Wschodniego Klastra Komunalnego.

Na zakończenie chciałbym skomentować warsztat pisanie rozprawy doktorskiej, którym posłużyła się doktorantka. Struktura pracy jest logiczna i przejrzysta. Autorka z dużą swobodą

wykorzystuje teorię grafów do analizy powiązań sieciowych pomiędzy członkami klastra. Grafy są przedstawiane w sposób poprawny pod względem formalnym i cechują się dużymi walorami estetycznymi. Odsyłacze i bibliografia spełniają wysokie standardy formalne. Razić natomiast mogą niezręczności stylistyczne, a także przeładowanie terminologią socjologiczną, zwłaszcza w pierwszych dwóch rozdziałach.

Konkluzja

Podsumowując recenzję, chciałbym podkreślić, że oceniam rozprawę pozytywnie. Mocne strony zdecydowanie biorą górę na przedstawionymi wyżej mankamentami. Po pierwsze, doktorantka dokonała trafnego wyboru perspektywy teoretycznej, w ramach której rozwiązuje postawiony problem badawczy. Znakomicie scharakteryzowała tę perspektywę, wykazując się posiadaniem rozległej wiedzy teoretycznej w zakresie nauk socjologicznych. Po drugie, rozprawa dokumentuje umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej przez doktorantkę. Dotyczy to operacjonalizacji problemu badawczego, doboru wskaźników i mierników, konstrukcji narzędzia badawczego, analizy uzyskanych wyników pod względem ilościowym oraz jakościowym. Po trzecie, doktorantka zidentyfikowała wiele procesów, które stanowią o specyfice funkcjonowania klastra. Znaczna część rezultatów badawczych cechuje się oryginalnością i poszerza wiedzę socjologiczną na ten temat.

Uwzględniając jednoznacznie pozytywną ocenę rozprawy, wnioskuję o przyjęcie dysertacji doktorskiej przedstawionej przez Panią Joannę Dyrkę-Muskus oraz o dopuszczenie doktorantki do dalszych etapów procedury w przewodzie doktorskim.

Witawo Gumb